KUN. JUOZAPAS ŽIOGAS.

Archaiologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje.

Su 21 paveikslėliu.

(IŠ «LIETUVIŲ TAUTOS»).

VILNIUS,
M. Kuktos spaustuvė, Rūmų g., 4.
1909.

28532

KUN. JUOZAPAS ŽIOGAS.

Archaiologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje.

Su 21 paveikslėliu.

(IŠ «LIETUVIŲ TAUTOS»).

VILNIUS.
M. Kuktos spaustuvė, Rūmų g., 4.
1909.

Archaiologiški tyrinejimai Gaidės apylinkėje.

1900—1904 m. tekus man kunigauti Kauno gub., Ežerėnų paviete, prie Drukšių parapijos prigulinčioje Gaidės (arba Gaidžių) pilijoje, apie 20 varstų į rytų-pietus nuo Ežerėnų (Novoaleksandrovsko) miesto, kaikuriose mano gyvenamosios vietos apylinkėse padariau archaiologiškus tyrinėjimus, kurių rezultatais noriu šiandieną su Lietuvių Mokslo Draugijos nariais bei draugais pasidalinti. [1])

Pav. 1. Drukšių ir Gaidės apylinkių žemlapis.

[1]) Referatas, skaitytas L. M. Draugijos visuotiname susirinkime rugpiučio 5/18 dieną 1908 m.

Tyrinėjau Lapušiškės kapyną, Visaginos kapą, Niurvenų kalną, Ceberakų pilekalnį ir šiek-tiek Drukšių miestelio apygardas.

I. Lapušiškės kapynas (tumuli, Hügelgräber).

Nuo Ežerėnų miesto 20 varstų į rytų-pietus, o nuo Gaidės 8 varstai į vakarus, guli Lapušiškės vienasėdija su kapy-

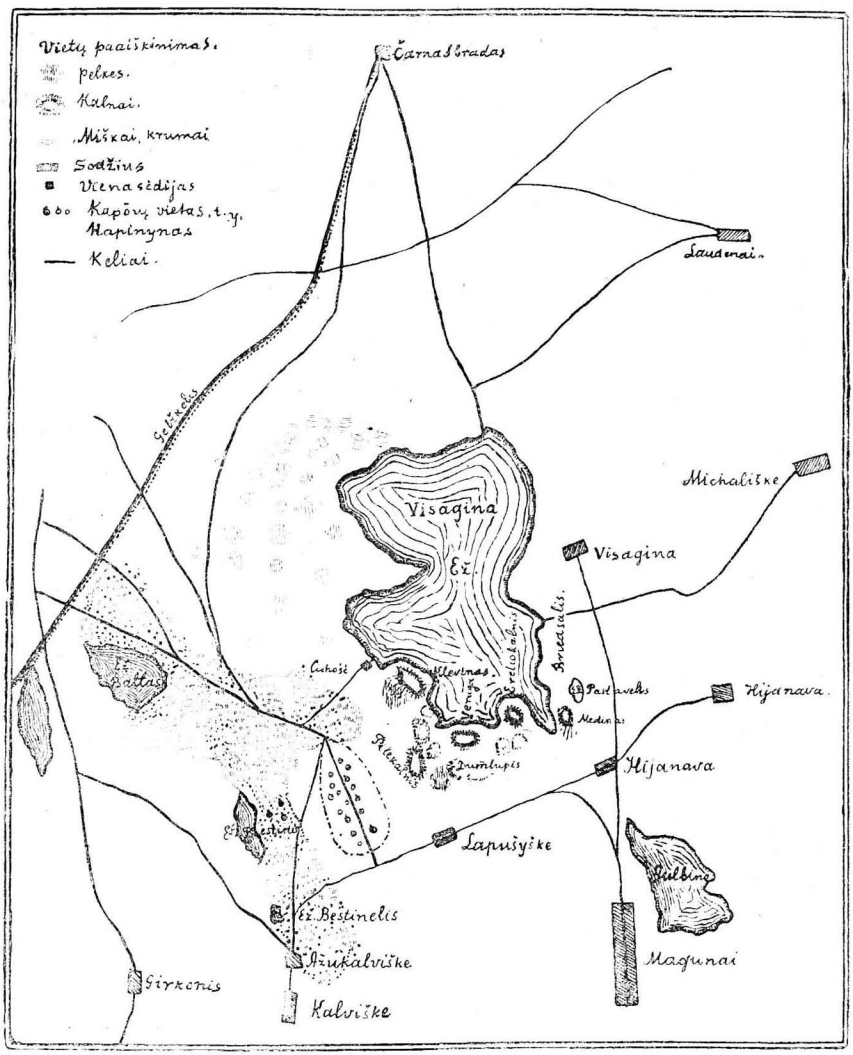

Pav. 2. Lapušiškės kaimo su kapynu apylinkė.

nu. Dar pavasaryje 1899 m. pirmąją žinią apie Lapušiškės kapus [2]), netolyje Gaidės esančius, išgirdau nuo savo Gaidės [3])

[2]) Apylinkės gyventojai vadina juos „kapčiais“. [3]) Gaidė, Gaidžiai senovėje buvę vadinami „Kapinės“, pakol čionai nebuta bažnyčios.

pilijos parapijonų. Šeip man sakyta: nuo Dukšto į šeurės-rytus, atstu 6 varstai, esą „Švedų (žuvėdų) kapai“, kur, be abejo, galimą rasti senovės daiktai. Piemenis, ganydami ir paviršų tąs kapų vietas kasinėdami, radę kažkokius daiktus, k. t. sidabrines balno kilpas ir 10 kankalėlių, suvarstytų įrinkyje ant geležinės sutrunėjusios vielos.

1900 m. gegužio m. nuvažiavau Lapušiškėn išvystų tuos „Švedkapius“. Paėjęs 300 sieksnių nuo Lapušiškės vienasėdijos saulėtekio link, išvydau tą nuo senovės garsią vietą, gulinčią netoli nuo gražaus Visaginos ežero. Tai yra geltonojo paprasto smėlio (smilties) lauko lyguma apie 1 varstą

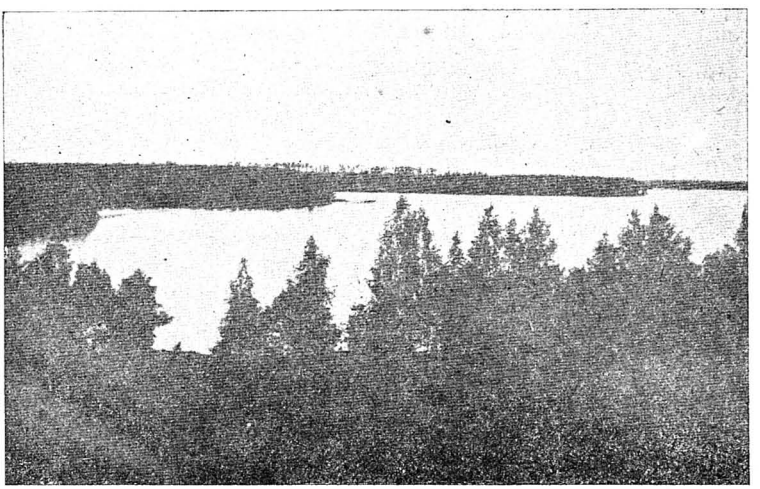

Pav. 3 Visaginos ežeras (nuo Verugos kalno), netoli nuo jo gretimais Lapušiškės kapynas.

plati, į 2 var. ilga; vieta šiandieną visur jau ariama. Tą lygumą apriboja: nuo saulėtekio ir saulėleidžio slėnesnės pelkių vietos su šaltiniais, nuo šeurės bent kiek žemesnis, bet pašlapias plotas 150 sieksnių ilgio, į pietus gi ta lyguma nusitraukia gan'toli į keletą varstų. Ta graži, rami, atkreipianti į savę kiekvieno praėivio atydą ir sužadinanti daug minčių apie įspėtinąją praeitį, vietelė yra apaugusi, apsiausta nuo rytų, šeurės ir vakarų pusės miškais: pušynais, beržynais ir alksnynais, augančiais ant pakilnesnių vietų ir papelkyse. Žemės plotas, ant kurio tilpsta patįs kapai, tur maždaug apie 0,500 kilometro ilgio ir apie 0,125 kilometro pločio. Neseniai, nes dar apie 1890 m., ant pačių kapų ir tarp jų augo didžiulios drutos pušįs ir kaikurie kiti medžiai, kurie, pridengę nuo saulės ir vėtrų, per ilgus amžius palaikė juos čielybėje. Bet miškams pranykus (nes dabartiniai aplinkiniai tai tikt jaunučiai), ir kapų likimas tapo kitokias.

Ėmė džiovinti, kaitinti jų smėlį saulė, vėjas smiltis nešioti, naminiai gyvuoliai minioti, o žmogus, dirvą taisydamas, juos pamaž' naikinti: kartas nuo karto juos ardyti po biskį įrinkyje aplinkui žagre. Bet buvau laimingas: suspėjau tyrynėti, esant didesnei jų daugumai tvarkoje, čielybėje.

Išvydau kapų apie 40 su viršumi. Jų eilė tęsėsi nuo pietų-rytų į žiemių-vakarus. Norints iš jų kai-kurie buvo visiškai žemi, bet visgi ištolo žymus savo balzganai-geltonu laisvu smėliu, žolių šaknimis nesuvaržytu ir jų žaliumu ne pridengtu.

Tai buvo apuoliai supiltos didesnios ar mažesnios paplokščios smėlio kruvos, kurios savo pamatuose susiliedavo su taisyklišk ojo rato ribomis. Kapai buvo nevienodos rųšies. Didesnis mažesniųjų skaičius turėjo aukštumoje 0,20 m., skersai (=djametre) 6 m. Pačių didžiųjų aukštis siekė iki 0,71 m. ir iki 12 m. skersinyj (diametre); vieno gi būta net 1,42 m. aukšto. Mažumas ir jų aukštumas pažymėta maždaug ant situacijos pleno. (Pav. 4).

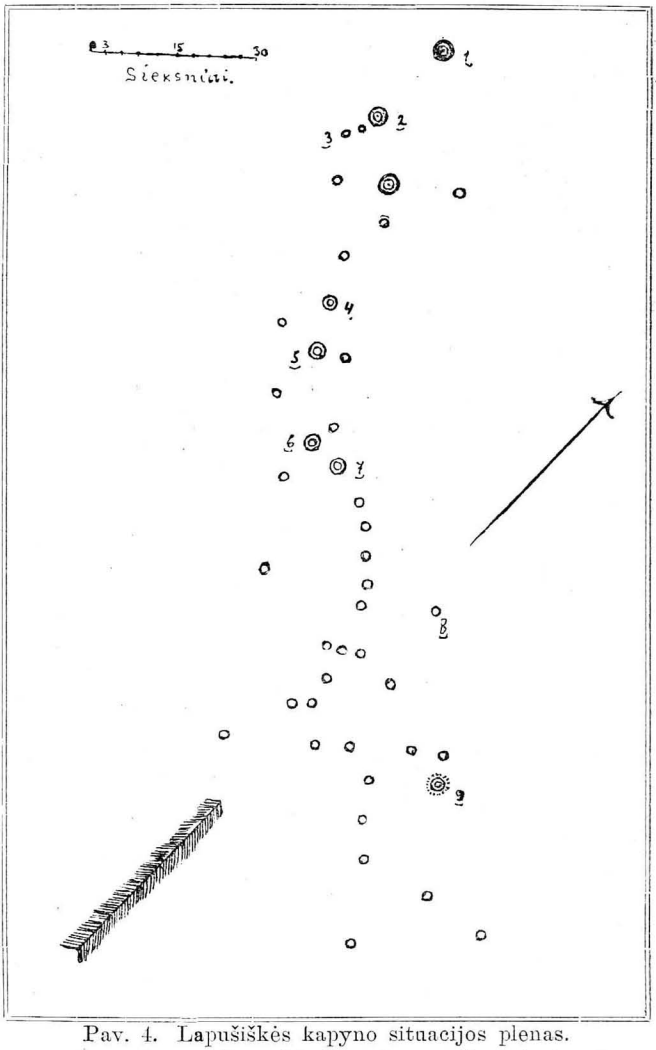

Pav. 4. Lapušiškės kapyno situacijos planas.

Pav. 5. Kapo perpiauto diametras 6 metrai aukštis 0,20 m.

Nuo kapo № 2 vietos paėjus į pietų-žiemius per pelkes, tolumoje į 1/3 varsto, pakilnesnioms vietoms randantis, pušynėlio smiltynuose dar yra 3 kapai, mažesnios rųšies. Nieko tenai, kasinėjant, nerasta.

Dar prieš kasant, bevaikštinėdamas ant kapų vietų (Pav. 4—n. 5, 6, 7), radau 5 skardinius juostų ornamentus (Pav. 6 fig. 1, 4, 5); trejuose iš jų buvo pasilaikius, viduryje tarp dvejų metalinių skardučių, sutrunėjusi oda [4]). Dar

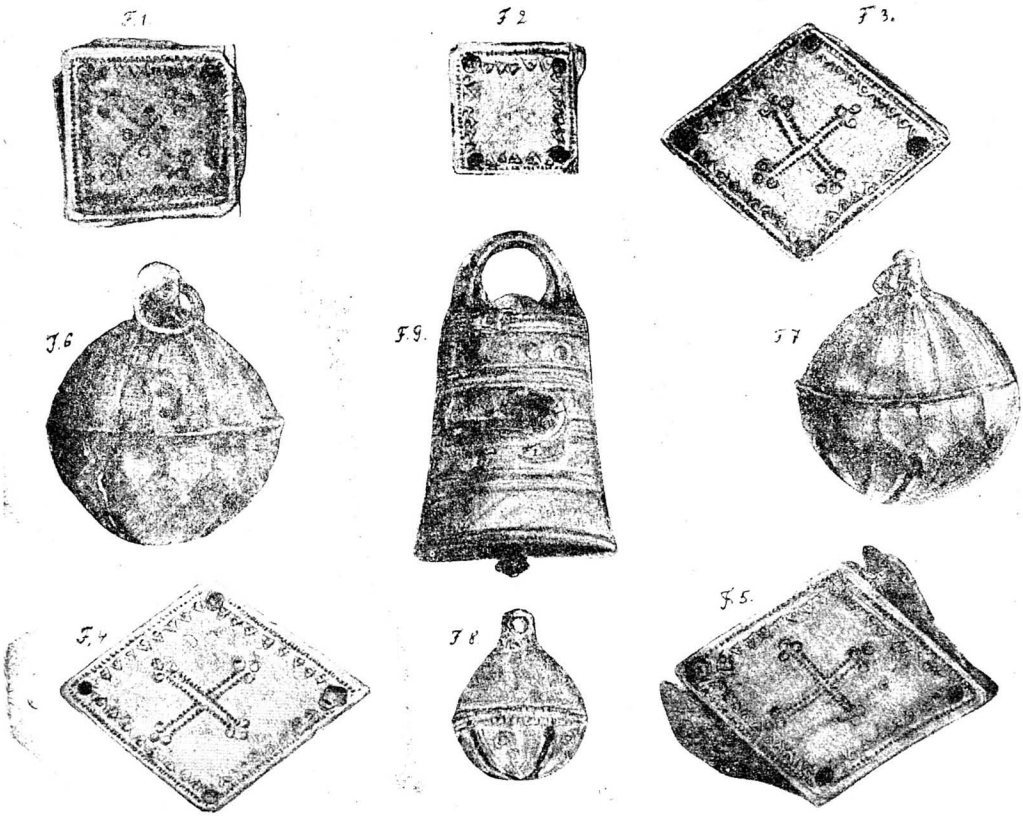

av. 6. Iškasenos Lapušiškės kapyne.

rasta prie pat kapų linijos (ilgumoje) vidurkio nudužusi akmeninio kirvelio pentis ir ašmenis. (Pav. 14 fig. 4).

Priėjęs prie aukščiausiojo kapo (№ 7), kurs turėjo aukštumo 1, 42 m., išvydau jį per pusę išardytą: iš jo kyšojo žirgo dar ne supuvę kaulai. Taipogi ir prie jo atrasta šalyse viršminėtos skardelės.

Kapų vidurio tyrinėjimas.

Kapas № 8. Pirmasis kapas n. 8, iš mažesniųjų rųšies, perkastas atydžiai nuo vieno galo iki kito, davė šiokius re-

[4]) Girdėjau žmones vadinant šiuos dalykėlius „skuriniais piningais“; su gautomis, kitų žmonių rastomis, tu skardelių surinkta 36. Jos trejopos rųšies.

zultatus. Jo diametras 5,68 m., aukštumas 0,54 m. Jo viršus dar palaikė aiškų ovališkąjį pakumpimą. Jo pakraštyje, gilumoje 0,35 m., rasta anglių sluogsnį, suodžių pavidale. Kadangi nėra tokios anglis, kaip paprasta yra vadinti, bet anglis, *visur* kapuose *randamos* (tiktai kaikur stambesnios), yra *suodžių pavidale*, tai jąs aš visur čionai, tame aprašyme, vadinsiu degėsais, arba angliasuodžiais. Taigi tas sluogsnis, kuriame regėjosi kaikur smulkutės šmoteliuose anglelės, ir kurs buvo 0,13 m. — 0,18 m. storas, dengė maždaug horizontališkoje linioje visą kapo platumą. Bet vietomis tas angliasuodžių sluogsnis buvo paskiestas geltonu smėliu. Po to sluogsnio buvo kitas, tokio pat storumo, kaip ir viršutinis, paraleliuje, baltojo smėlio sluogsnis. Geltoname kapo smėlyje tas sluogsnis gaudinėjo akis: iš pirmojo pažvelgimo išrodė, kad tai po angliasuodžių sluogsnio pelenai supilti, bet pamėginimas ranka neleido abejoti, jog visuose 44 kapuose buvo gryniausis baltasis smėlys (smiltis). Po to antrojo sluogsnio, lopetos gilumoje, per visą kapo platumą budavo žemė (=geltonasis smėlys) neliesta, pakieti. Iš kur senovės žmonės, supylę šiuos kapus, ėmė baltąjį smėlį, tai rodosi man paslaptis, nes vietinės žemės gilumoje ir aplink toliaus tokio smėlio neregėjau. Pokapinios žemės vienodumas su aplinkine neleido spręsti, kokios formos buta duobių prieš kapus ties jomis supilant: t. y. ar ovališkosios formos, ar kampuotos. Kaulų ar tai naugio (metalo) nė mažiausios pėdsakos ne užeita. Tokios rušies mažne visi mažiejie kapai, kurių suskaityta apie 40 [5]). Tame pirmame kape pastebėta, nors nesvarbus įpatingumas, jog rytų pusėje angliasuodžių sluogsnis pasigilina po aplamia žemės lyguma per 0,36 m.

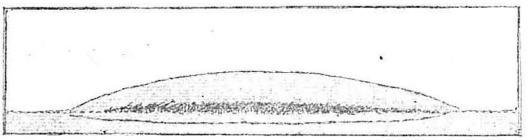

Pav. 7. Kapas n. 8 perpiautas.

Kapas № 9. Toje vienodų kapų daugumoje vienas atrasta įpatingesnis. Supylimo aukštumas ant žemės lygumos siekia 0,71 m., diametre 5,68 m.: o įrinkyje gulėjo akmenis vienas prie kito prie pat jo pa-

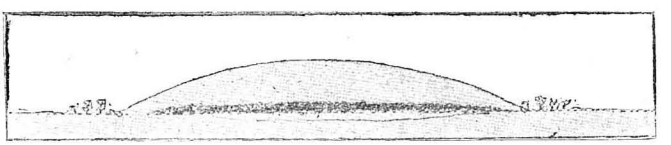

Pa. 8. Kapas n. 9

[5]) Nors kaikurių archaiologų yra sakoma, jog radus daug vienodų kapų, pridera, kelius ištyrinėjus, kitus palaikyti ateinančioms kartoms tardyti, idant su nauja mokslo šviesa sumaningiaus tą darbą galėtų atlikti, bet aš, regėdamas greitame laike visų kapų sunaikinimą, pasirižau visus perkasti.

matų ir darė apuoliausį ratą, akmeninį vainiką. Senovėj akmenų buta po smėliu, nes ir dabar regiama vainikas atviru nuo rytų, o pridengtas ne storu smėlio sluogsniu nuo žiemių; akmenįs gali turėti nuo 25 — 50 svarų Ant kapo viršaus pačiame viduryje radau prakastą duobę apie 1,6 m.ilgą ir 1 m. plačią; bet girdėjau, jog kasėjų nieko tenai nerasta; ieškota, žinoma, prisisapnavusių pinigų. Po geltonosios smiltįes supylimu, maždaug vienoje linioje su žemės lyguma, rasta du tokiu pat, kaip ir viršminėta, sluogsniu vienas po kitu: 0,09 m. angliasuodžių ir 0,90 m. baltosios smiltįes; paskutinis sluogsnis tuo labiau žymus buvo, kad po juomi vėl geltonoji smiltis tęsesi. Perkasant ištisai visą kapą, pastebėta ir baltame sluogsnyje bent kiek angliasuodžių primaišyta. Rodos, akmeninis vainikas buvo to kapo ribomis, nes žemė ne rate buvo visiškai ne judinta. Kasant su didžiausia atyda, rasta šeurinėje kapo pusėje (Pav. 9) gulint 0,39 m. ilgas ješmo galas (Pav. 14 fig. 5,) ir 0,140 m. ilgas kirvelis (žiur. Pav. 14, fig. 7). Tie daiktai rasta angliasuodžiuose, bet ant baltojo smėlio sluogsnio. Ješmas savo ilgumu gulėjo horizontališkai, kotu šeurės link atkreiptas, jo šalyje kirvelis ant šono taipogi horizontališkai gludėjo, pentele į pietus. Abudu daiktu buvo suglaustu. Ties tais daiktais ant angliasuodžių sluogsnio geltonam smėlyje rasta apie 10 kaulelių, maždaug skyrium pamėtytų. Su atyda prisižiurėjus aprūdijusiam ješmui, pamatyta arti jo aštraus galo mažutė pailga sutrunėjusi grandėlė ir buvusios odos pėdsakos. Regėjosi, jogei to ješmo buta įkišto odinėn makštin. Ant pat kapo viršaus rasta apie 15 akmenų, maždaug tokio pat didumo, kaip ir vainike; aš juos radau sudėtus nebertvarkoje. Akmenįs įrinkyje visi buvo dar pilnoje tvarkoje; pailgiejie iš jų buvo pastatyti. Kapo rytų pusėje buvo daugiaus ir kiek giliaus tilpusių, vakarų pusėje — mažiaus; pietinėje jo dalyje rasta daugiaus anglių vidutinio didumo šmoteliuose.

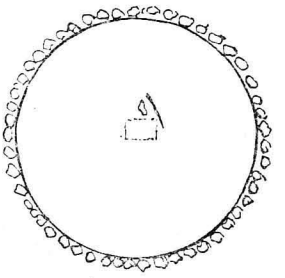

Pav. 9.

Kapas № 2. Buvo tai vienas iš 3 didžiausiųjų: diametras 11,5 m., augštumas 0,71 m. Kadangi buvo gana platus, pirma neketinta visą perkasti nuo krašto iki kraštui, pamėginta patyrinėti nuo krašto vietoje *a.* (Pav. 10). Tuojau pasirodė, jog jis savo supylimu skiriasi nuo viršminėtųjų. Įsigilinus per 0,35 m. rasta angliasuodžių sluogsnį storą nuo 0,07 m. iki 0,102 m. Po juo pasirodė tokio pat storumo baltosios smiltįes sluogsnis. Kasant gilumon dar per 0,18—0,24 m. šitą

sluosnį, rasta vėl tokiu pat viršminėtu du sluogsniu: angliasuodžių ir balt. smilties, ir tokio pat storumo, o po jų suvis arti žemė nejudinta. Bet perkasant visą kapą systematiškai, jo supylimas pasirodė toli nevienodas: juo toliaus į rytus nuo viršminėtojo taškelio (a), tuo labiaus tie 4 sluogsniai kas kartą artinosi ir susiliejo į vieną 0,35 m. storą aplamą angliasuodžių sluogsnį su bent kiek primaišytąją baltąja smilčia. Tasai aplamas sluogsnis tęsiasi kape ne per žemės paviršių, bet pamažu (gradatim) įsigilina žemėsna taip, jog arti kapo krašto to maišytojo sluogsnio viršus yra 0,71 m. gilumoje po aplamia žemės lyguma. Vienok tas mišinys kape pas pat jo rytų kraštą baigiasi 0,18 m. angliasuodžiais + 0,18 m. balt. smėliu + 0,18 m. angliasuodžiais ir vėl 0,18 m.

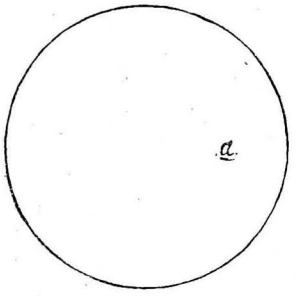

Pav. 10. Kapas № 2.

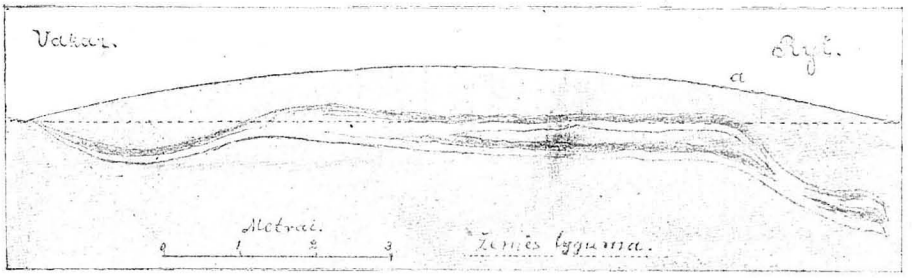

Pav. 11. Kapas n. 2.

storu baltojo smėlio sluogsniu. Tų keturių sluogsnių ne perskiria geltonojo smėlio sluogsnis. Kapas nuo dugno iki viršui pačiame rytų pusės krašte yra 1,5 m. aukštas. Nuo pradžios tyrinėjimo taško (a) mažkuo iki kapo centro tęsiasi pradžioje minėtiejie 4 sluogsniai, perskirti geltonojo smėlio 0,18—24 m. storu sluogsniu. Nuo centro į vakarus tęsiasi tie 4 sluogsniai susiliedami į du 0,35 m. žemės gilumoje. Jų storumai: angliasuodžių sluogsnis 0,07—0,10 m., balto smėlio 0,51—0,78 m.; geltonasis smėlio sluogsnis, juos skiriantis, nyksta. Tie sluogsniai, dar įsileidę giluman po aplamia žemės lyguma per 0,35 m., tęsiasi į vakarus, vis kildami aukštyn prie pat paviršutinio kapo pakraščio ribos. Pietinė pakraštinė kapo dalis turi užvis mažiau angliasuodžių, taipogi ir baltojo smėlio, kurie kartais visiškai persitraukia. Per 2 m. nuo pietinio kapo krašto, šeurės link gilumoje 0,27 m. pradeda rastis paskiestų geltonuoju smėliu angliasuodžių

pilkas sluogsnis, storas 0,10 m.; dar giliaus gelton. smėlio sluogsnis 0,35 m. storas; po juo-gi du sluogsniu: angliasuodžių 0,077 m. ir baltojo smėlio 0,077 m. Abu pastaruoju sluogsniu yra suglaustu. Storiausi šitų angliasuodžių ir baltojo smėlio sluogsniai yra rytų šeurės kapo dalyje; didesnių anglių šmotelių už 0,01 m. ketvirtainį visame kape buvo labai mažai. Atydžiausiai perkasus visą kapą nerasta nei mažiausios pėdsakos kokio nors metalo (naugio), nei organiško daikto, ne minint kelių mažutėlių laukinių akmenėlių. Maždaug tokio supylimo buvo ir kitu du artymu (№ 1 ir 5) didžiuoju kapu, tiktai juose sluogsniai ne gilinosi taip į žemę ir buvo bent kiek taisyklišiau supilti.

Kapas № 4 su žirgo kaulais. Kapo diametras 7,1 m.; aukštumas 0,54 m., supiltas tokiu pat budu, kaip ir kiti mažesniejie kapai. Pačiame kapo viduryje, gilumoje su žemės lyguma,

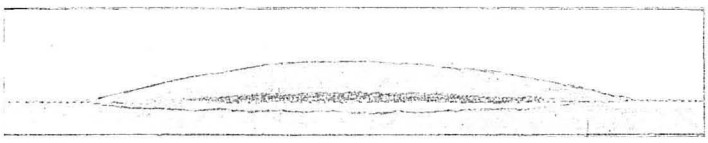

Pav 12. Kapas. n· 4.

angliasuodžių sluogsnyje ir po juo rasta žirgo kaulus: galva kaklu atsukta į šeurę, snukiu į vakarus. Galvos kaulai ir dantis rasta sveiki, o kiti kaulai, išskyrus storesniuosius, visiškai sutrunėję. Snukio vienoje ir ir kitoje pusėje rasta žąslas (brizgilas) pertrauktas (Pav. 14 ff. 1 ir 6); prie pat žirgo kaklo — varpelis, iš baltojo metalo padarytas, su geležine surūdijusia širdele. (Pav. 6. f. 9). Vienoje ir kitoje žirgo sutrunėjusių grobų pusėje rasta balno kilpas (Pav. 14 fig. 2 ir 3); tų grobų pasturgalyje rasta dar du pušies medžio šmoteliu, gerokai sutrunėjusiu.

Kapas № 3. Tas kapas vos žymus ant žemės. Jis ne aukštesnis 0,27 m. tos mažųjų kapų rųšies, kurie diametre turi 6,5 m.; jo giluma žemėje 0,14 m. Anglių sluogsnio pakraščiuose turi labai mažai, teipogi ir baltojo smėlio; prie vidurkio du sluogsniu aiškesniu. Arti kapo vidurio, bent kiek į šeurę, angliasuodžių sluogsnyje pradėjo rodyties kauleliai. Ženklų apdeginimo ant jų nebuvo matyti; menkučiuose šmoteliuose išrodė, tarsi, butų tyčia sutrupinti į taip smulkius. Jie rasti supiltais į eželę, kuri ilgumu tęsėsi į žiemius: jos platumas 0,18 m., ilgumas 0,75 m., storumas 0,06 m. Pačiame tos kaulelių eilės viduryje rasta geležinis kirvelis. (Pav. 14, fig. 9). plokščiai

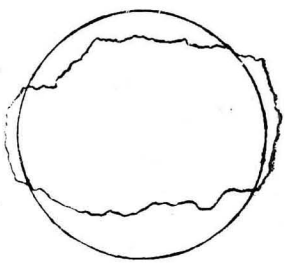

Pav. 14.

pamestas, pentele į žiemius. Angliasuodžių sluogsnis, kuriame tas kirvelis gulėjo, buvo 0,08 storas m.; po juomi tokio pat storumo baltojo smėlio sluogsnis. Angliasuodžių sluogsnis tame kape, kaip kartais ir kituose, pereina vie-

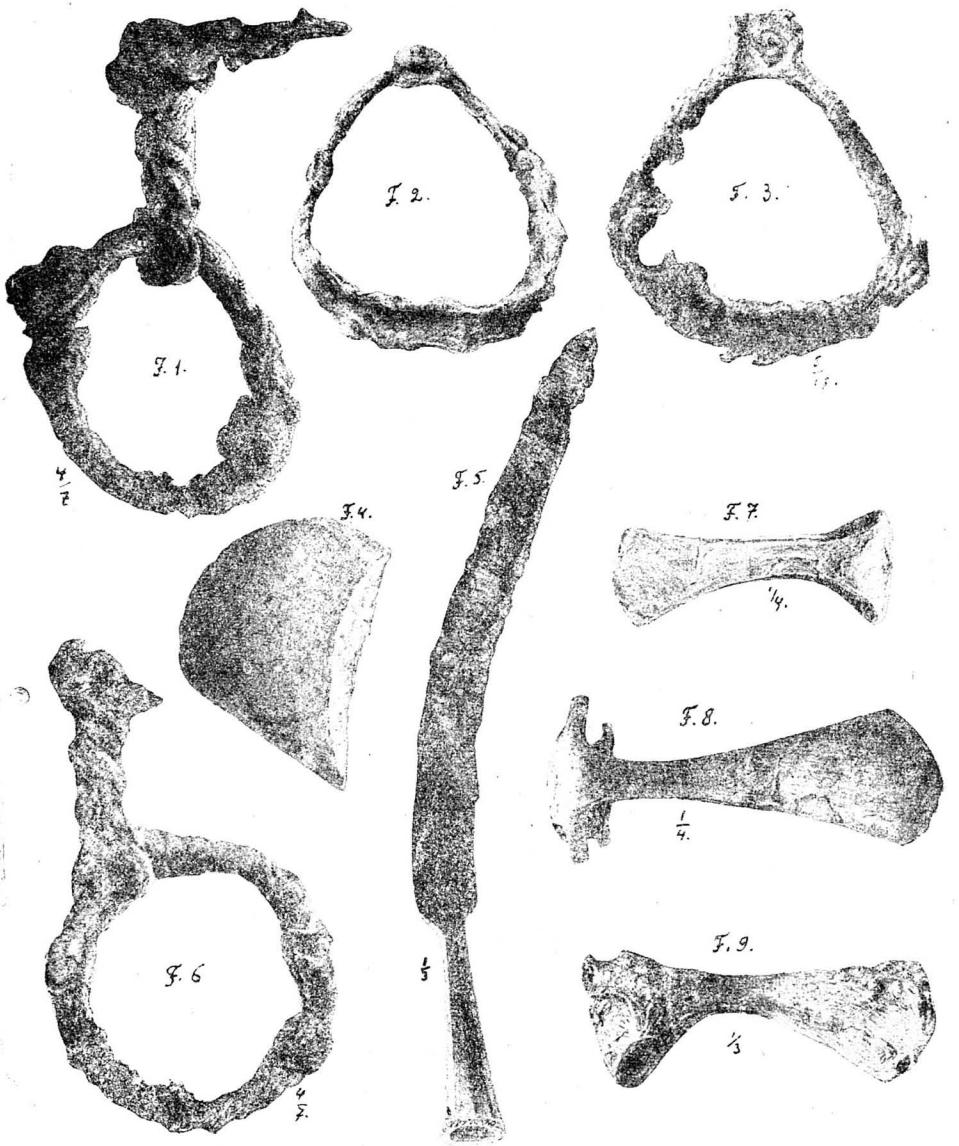

Pav. 14 Iškasėnos Lapušiškės kapyne.

name ir kitame kapo galuose paviršutinias ribas, ne siekdamas šonų ribų, bet kapo viršus visados palaiko aiškias rato ribas.

Didelis kapas № 6. Jo skersinis (diametras) 8,5 m., aukštumas 1,10 m.; gilumoje 0,71 m. nuo viršaus, vidurkyje rasta žmogaus kaulai (skeletas) bet netvarkoje. Regėjosi, toje vietoje kapas buvęs paliestas, kasinėtas.

Sakoma, šitame kape piemenų, jį draskant, rasta du šniureliu kankalų apvarstytu. Ant vieno buvę 12 didesniųjų (Pav. 6, ff. 6, 7), ant kito 10 mažesniųjų (Pav. 6, f. 8). Šie kankalai iš skaistvario (žalvario) lieti, buvę suvarstyti ant sutrunėjusios geležinės vielos, kuri, buk, tai imant į rankas iš smėlio, trūkus. Mažesniosios rušies kankalėliai (Pav. 6, f. 8), buvo su ornamentais, juose išmuštais. Dar nuo vieno žmogaus gavau brizgilą (žaislą), rastą, buk tai kaszin kokiame kape; geležis buvo labai surūdijus ir sutrupėjo rankose; brizgilas buvo panašus į paprastus dabartinius.

Įstabu, kur tiek daug baltojo smėlio gauta, kaip šitam, taip ir kitiems kapams supilti. Žemės gilumoje ant vietos, nei apylinkėje, nei ant Visaginos ežero kraštų, jo niekur nesiregi.

Lapušiškės vienasėdijos apylinkėse senesniejie žmones, minėdami tuos kapus, klaidingai pasakoja, buk čionai žuvėdų

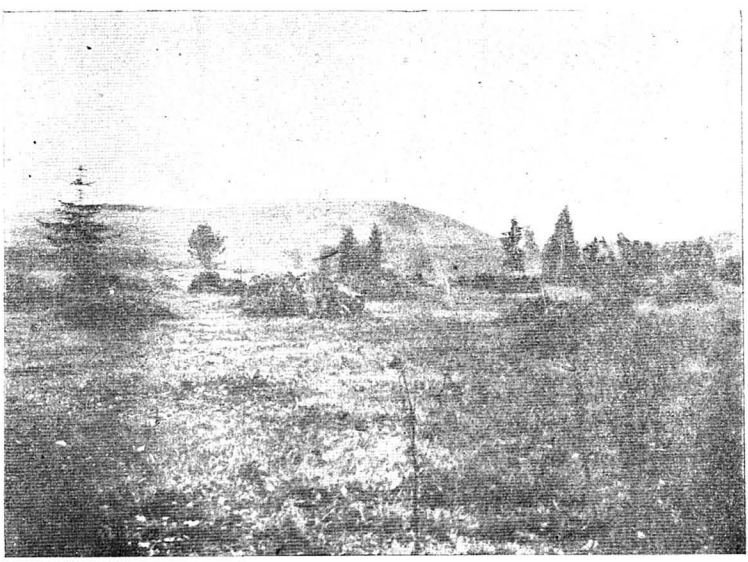

Pav. 15, Lapušiškės Pilekalnis.

(švėdų) kariauta. Dėlei buvusios kovos ir kritusių joje kareivių paminėjimo ir pagarbos ant jų kapinių supylę tuos kapus. Kad jie tačiau ne žuvėdams, bet lietuviams priguli ir kad juose senovės lietuviai palaidoti dar kunų deginimo laikais, kada dar su mirėlių kunais ir jų žirgus laidota —

abejoti negalima, nors iš radinių, aprašytuose kapuose suješkotųjų, ir negalima tikrai paženklinti, kuriame metašimtyje jie čion sudeginti ir palaidoti. Tiek tik galima spėti, kad Lapušiškės kapynas paein' iš gadynės prieš krikščionystės Lietuvon įvedimą. Anot A. Spicyn'o[6]) šitos rųšies, kaip ir Lapušiškėje, lietuvių kapai, su degintais lavonais, žirgų kaulais ir identiškomis iškastųjų daiktų formomis, priderą VIII—IX metašimčiui. [Dr. B.]

Nuo šitų kapų iki Visaginos ežero yra 1,75 varstų. To ežero kraštus nuo pietų ir vakarų puošia kelios kalnų viršunės: Klevino, Verugos, Erelio kalno ir Pilekalnio. Pats aukštasis, Veruga, turi aukščio iki 85 m., bet garsiausias iš tų kalnų, žmonių minėjamas, tai artymiausis Pilekalnis. Jis tęsiasi nuo šeurės į pietus per 319 m., platus 138 m.; aukštas 32 m. To kalno rytų pusėje yra atskardi įduba (įlomis) su ketvirtaine (kertuota) duobe tieskerčio rombo pavidale bent kiek pailga, kurios ilgosios pusės turi maždaug po 6 m. Tos duobės šalįs ne stačiai, bet nuolaidžiai iškastos; jos pakraščių išrodo kažikada buta išgręstų akmenimis: taip yra ir sakoma. Sausos vasaros laiku vanduo joje visiškai išdžiūsta. Senųjų pasakojama, kad toji kalno nuolaidumoje duobė buvusi pilies įgulos šulnys; buk tame kalne esama labai daug didžių tvirtų plytų ir kad kalno sklepuose esą užmuryti kareiviai už kelių durių, bet ateisiąs laikas, kada jie iš tenai kelsiąsis ir išėję, kariausią už tautos laisvę: jau vienas kišąs kardą pro duris. Ir esanti užkasta skrynia pilna aukso. Nėjokių plytų neregėjau, nei nieko įpatingo pačiame kalne, nors jį visi vadina „pilekalnių“. Ant pat kalno viršaus keliose vietose pakasinėjęs, patyriau, jog žemė ne supilta ir neliesta. Šiandieną tas kalnas vietomis ariamas.

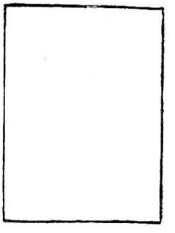

Pav. 16. Pilies šulnys.

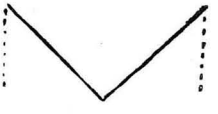

Pav. 17. Šulnio dugnas.

II. Visaginos kapas.

Šalyje kelio iš Ilijanavos į Visaginos kaimą, arti ežerėlio Postavėlio ir Briedsalio pelkių, rasta miškelyje, Visaginos kaimo lauke, du, vienas prie kito, kapu 0,40 m. aukštu, 3,5 m. diametre. Vienas į šeurę buvo apgriautas; kitas gi čielybėje rastas. Ant paskutiniojo viršaus sukrauta keletas vidutinio didumo akmenų ir tarp jų rasta biskį anglių. Gilumoje, artymoje su žemės lyguma, rasta pilnoje tvarkoje žmogaus

[6]) Записки Имп. Русск. Археолог. Общества, 1896 т. VIII стр. 103—114.

kaulai, paguldyto aukštienialku su atsukta į rytus burna: gulėjo gryniausioje geltonoje smiltyje. Šalyje lavonkaulių rasta prie dešiniosios šlaunies sutrunėjęs, sutrukęs į tris dalis, geležinis peilis: 0,14 m. ilgas, 0,02 m. platus ir 0,005 m. storas. Kaulai visi buvo čieli; daugiaus nieko nerasta.

III. Niurvenų kalnas.

Nuo Drukšių 4 varstai į pietus guli Niurvenų kaimas. Netoli šito kaimo į šeurę per kokį 3/4 varsto yra kalnas, apie kurį pasakojama, jog ant jo kažikados buta bažnyčios, Jis yra 85 m. ilgas, 42 m. platus ir 8,5 m. aukštas. Jau pro šalį važiuojant—kelias iš Drukšių į Niurvenus eina pro pat jo galą—galima pastebėti to kalno įpatingąjį juodumą, tarsi butų apipiltas suodžiais. Ne abejotina, jog senovėje sudeginta ant jo daug medžio, jei ligšiol pasilaikė žemių juodumas, su anglimis sumaišytų. Bene buvo tai kokiu senovėje signalų kalnu, ar kunų deginimo vieta—ragas (ustrina)? Keliose vietose pabandžiau pakasinėti ir nieko kito ne užėjau. kaip tikt primitiviškojo išdirbimo senovės puodų šukes, ant kalno viršaus pamėtytas. Nuo vakarų pusės kalno viršaus gale užėjau įdomų kapą, bene akmens amžiaus laikų. Per lopetą gilume rasta čiela akmeninė eilė 1,20 m. ilga, 0,65 m. plati ir 0,25 m. stora:[1]) ji buvo horizontališkai suklota, kertėse gi ovališkai užbengta. Akmenų tarpe bent kiek buvo anglių šmoteliuose ir suodžių pavidale, viršminėtų šukių ir žemių (molio su žvyru). Viduryje po tos į lopetą storumo akmenų eilės rasta kaulų, kurie taip buvo apipuvę ir smulkųs, jog negalima buvo nieko iš jų spręsti: jų apdeginimo nebuvo žymu; prie jųjų taipogi buvo puodų šukių ir anglių. Tarp kaulelių rasta akmeninio kirvelio pentis, į du šmotu pardaužta, su lygia skylelės vieta. Po tais daiktais giliaus buvo žemė nejudinta, kietas molis su žvyru. Apart to dar tame kalne rasta, man kiek paskiaus ateneštas, vienas smulkutis žalvario periodo daiktelis, čielybėje pasilaikęs. Tai buvo,—kaip iš pridėtojo čion paveikslėlio (Pav. 18) matoma, žalvario ornamentuota pakabėlė — trikampė skardutė su taškeliais ant jos išmuštais ir gale su grandele dėlei prikabinimo prie lankelio. —

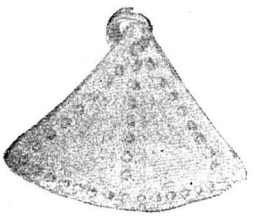

Pav. 18

[1]) Akmenų didumas po 8—10 svarų.

IV. Čeberakų pilekalnis.

Nuo Gaidės pilijos į šeurės-vakarus, 4-tame varste tarpu Čeberakų kaimo ir Pasamanės k. vidurkyje, stukso supiltas, aplinkiniams gyventojams žinomasis, pilekalnis—Čeberakų pilekalnis. Šiandieną tasai kalnas ir jo apylinkės yra apaugusios tankiais pušynais, eglynais: jis yra 85 m. ilgas, 43 m. platus, 27 m. aukštas. Nuo rytų pusės žymu senovėje buvusi didelė grabė (fossa) su volu, nes kalno trauktasi savo aukštumu toliaus į rytus, todėl didelis griovis jį atskiria; nuo šeurės iš prigimimo yra didelėlė duobė, ir kalnas čionai buvo labai status, beveik ir dabar neužeinamas; taipogi ir pietų pusėje mažai ką nuolaidesnis, o nuo pietų-vakarų apgintas buvo ežeru Samane ir jo dar ir dabar nepereinamomis pelkėmis.—To pilekalnio visos keturios pusės turi atskirus vardus: Beržalatas, Kumša, Barankiškė ir Šlininė.

Apie tą kalną iš senovės daug ką pasakojama. Buk senovėje čionais būta kažikokios bažnyčios, šventenyčios: senesniejie matę jos pamatų pėdsakas, palaikus.Ant to kalno rastas akmuo su kažikokiomis neperskaitomojo rašto 10 eilėmis. Tas neabejotina: nes sakė man ne vienas, nurodydamas raidžių didumą. Akmuo sudegintas vėliau kalkių duobėje. Dar rasta tris aptašyti akmenis 18×36×60 cm. didumo. Pasakojo man, jog užlipti į kalną nuo šeurės pusės tyčiai buvę padaryti akmeniniai laiptai į žemę įleisti. Sunku buvo susekti tą vietą dėl apaugimo storomis samanomis ir tankaus miško šaknimis. Visas kalnas labai apsamanojęs. Ant pietinio Samanės ežero krašto, senovės žmonės nurodo senkapių vietą: yra tai smėlinis kalniukas. Tenai, buk, dar ne perseniai stovėję supuvę ažuoliniai kryžiai; tai buvę kapai artymiausios ant pilekalnio šventenyčios. Nežinia dėlko, kaip vieną vietą t. y. Čebrakų pilekalnį, taip ir kitą, t. y. kapus, senesniejie žmonės vadina: „Holub gorodas“. Aplink čionai visur gyvena aplenkėję lietuviai (lietuviškai dar tebekalbą), baltgudžių visiškai nėra.

Girdėjau šias, pilekalnį puošiančias, pasakas.

1) Seniaus, kada tas kalnas dar nebuvo apaugęs, kaip dabar senomis pušimis, eglėmis, aplinkui gyventojai čion ganydavę galvijus. Kažkokį rytą piemenė, beganydama ant kalno viršaus, radus labai gražius raktus. Kada ji juos namol' parsinešus, tūlą laiką pas savę paslėpus laikė, prisisanavęs jai kažikas, tarydamas: „Mergel, kam tau tie raktai; nunešk ir padėk juos, kur radai; ne tau jie priguli. Už tai gausi daug pinigų“ Paklusni tam paslaptiniui balsui, padarius, kaip sakyta. Nunešus raktus, padėjo, kur buvo radus ant kalno viršaus; toje vietoje radus sau tris tolerius.—

2) Tuloje iškilmingoje šventėje aplinkiniai pilekalnio gyventojai susirinkę ant pamaldų. Po mišių, pamokslo laike, dėlei nesuprantamų priežaščių, bažnyčia su žmonėmis ėmus ir prasmegus. Bet kaip bažnyčia, taip ir joje esantįs žmonės per ilgus amžius pasilaiko tame pačiame padėjime: kunigas, kaip pamokslą sakė, taip ir sako, žmonės gi, kaip atydžiai klausė, taip ir klauso ligšiolaik, nežinodami ir nejauzdami, kad jau amžiai praslinkę. Bet, kada kunigas, pabaigęs pamokslą, pasakysęs—Amen,—tai busianti svieto pabaiga ir paskutiniojo teismo diena.- Senovėje žmonės, ar tai saulei tekant, ar tai prieš tekėjimą rytinį rūką (miglą) regėdami, sakydavę: „tai dūmai iš Čeberakų pilekalnio, stebuklingai prarijusio bažnyčią su žmonėmis“ Jei tie patįs žmonės senovėje budavę kada šventadieniais arti pilakalnio, tai girdėdavę neaiškų toli gilumoje balsą—giedojimą, todėl sakydavę, jog tai iš žemės prarytosios bažnyčios jis paeinąs.—

V. Pasamanės kapynas.

Nuo Čeberakų pilekalnio vienas varstas į pietų-vakarus, ant Samanio ežero vakarinio krašto, vietoje, kur riogso Pasamanės keturkiemis kaimas, guli to paties vardo iš stabmeldijos laikų kapynas. Nors žemė aplink Pasamanę žvirynai, bet pati kapyno vieta yra geltonojo smėlio plotas nuo 32 iki 43 metrų platus, 130—150 m. ilgas ir savo ilgumu tęsiasi į šeurę. Tyrinėjimas šioj vietoje 1908 m. rugsėjo 27 d. davė šiuos rezultatus.

Viršminėtojo pailgo ploto šeuriniame ir pietiniame galuose rasta po 2—4 atskirus kapus, maždaug tos pačios rųšies, kaip ir Lapušiškės kapai, t. y. smilties paplokščios kruvos rato ribose supyltos. Jų diametras siekė nuo 5 iki 7 metrų, o aukštumas ką tik žymus savo kiek didesniu balzganumu ant žemės lygumos. Per lopetą arba net pusę lopetos giluman, juose rasta retą angliasuodžių sluogsnį nuo 0,08 iki 0,12 m. storumo. Tas sluognis horizontališkai supyltas dengė visą apuolų kapą, plonesniu būdamas tik pakraščiuose. Po juomi buvo grynas geltonas smėlys. Bet viršminėtojo pailgo ploto pats vidurys, maždaug trečdalis jo viso, savo supylime turėjo kitonišką išvaizdą. Ta vieta, rodos, buvo vienas didis kapas. Ant jo kaikuriose vietose yra kelios bulbeduobės. Kaip tų duobių kraštai, taip ir mano, šviežiai pakasinėtos to didžio kapo, vietos parodė šį vienodą jo supylimą. Nuo pietų pusės mažne pačiame jo krašte, pakasus giluman per 0,40 m., rasta tirščiausį vienų angliasuodžių sluogsnį, nuo 0,20—0,40 m. storumo; po juomi rasta gryniausis baltosios smilties tokio pat storumo sluogsnis; abu sluogsniu suglaustu. Tokią išvaiz-

dą turėjo pats to kapo pietinis kraštas. Bulberūsiuose, kurie yra arčiau kapo vidurio, tą patį patėmyta; nuo rytų pusės kapo krašte buvo tie patįs sluogsniai, tiktai perpus' plonesni. Paties kapyno vidurio negalima buvo kasti, nes eina per jį

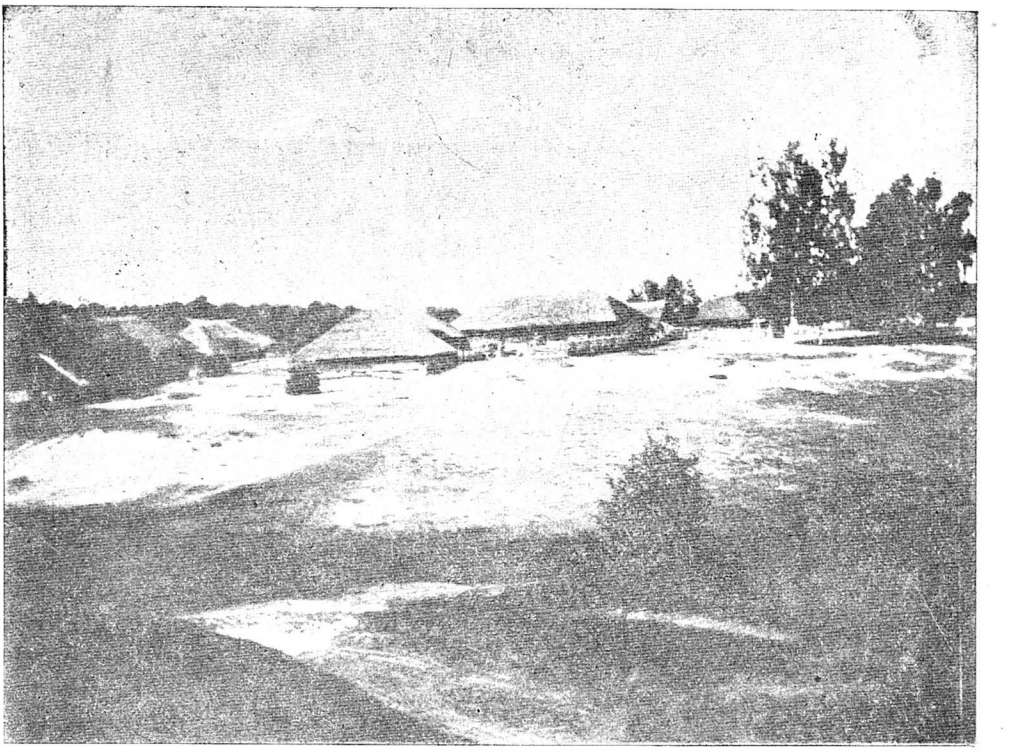

Pav. 19 Pasamanės kapynas nuo pietų pusės.

kelias, stovi triobėsiai, auga keli beržai ir tt. Nėra abejonės, kad tie sluogsniai plačiai tęsiasi kapyno vidurkyje, kaip tai liudija kelios įvairiosiose vietose duobės. Nuo vietinių gyventojų girdėjau, kad nei jie, nei jų pratėviai nieko nėra radę iš geležies ir vario tame kapyne. Bet iš akmens amžių mano senovės daiktų rinkinyje turių rastą, per kelioliką sieksnių nuo to kapyno, ovališkos formos galąztuvėlį, su kuriuo, rodos, galązta titnaginių ječių galus.

VI. Apie Drukšius.

1) Nuo Ežerenų į rytų-pietus 30 varstų atstu guli Drukšiai arba Drysvietai: miestelis ir dvaras. Vieškelis, kuris eina pro Drukšius, pagal senųjų žmonių pasakojimą, buvęs svarbus, didis kelias, kuris seniau vedęs iš Vilniaus per Dunapilį (Düneburgą) į Rigą. Dar neperseniai išmirę tie seneliai, ku-

rie pasakodavo apie Gaidžius savo vaikams, kad seniau, kaip Drukšiu didysis dvaras, taip ir kiti aplinkiniai dvarai prigulėję kun. Raudaviliui, ir kaip jis per Čepukų kaimą ir aplinkinius važiuodavęs su meškomis. Dar apie 1826 m. Drukšiuose vartoję daugumas lietuvišką kalbą ir buvę sakomi lietuv. pamokslai, kaip man pasakojo mirusieje 1904 m. žmonės: Bobrušės dvaro Gajevskis, Beržanikų Tuzikas ir Švikščių kaimo Lapkauskas, visi trįs gaidiškiai 85-mečiai seneliai. Dabar tenai nei žodžio lietuvystės: baltgudiškai kalbama. Didžiausiu Drukšiečiuose lietuvystės priešu buvo apie 1860 m. lenkų kunigas Czernickis; jis biauriausiu budu visur koliojęs lietuviškąją kalbą. Budamas Drukšių klebonu netiktai jos nesimokino, bet ją systematiškai naikino: lietuvių, nemokančių lenkiškai, suvisu ne klausydavęs išpažinties!... 1863 metais, kada bajorija kėlė žmonelius valsčionis prieš rusų vyresnybę, paskutinioji varu privertė giedoti Drukšių ir Gaidės bažnyčiose suplikacijas lietuviškai, bet, nutilus maištui, bajo-

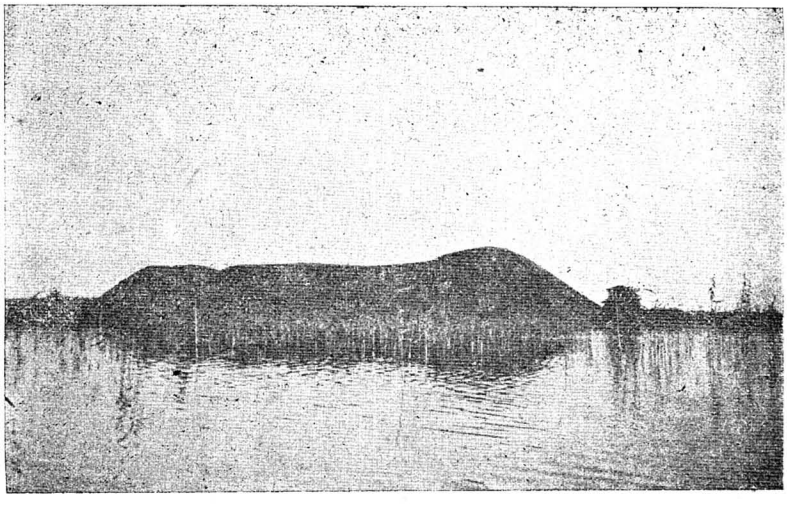

Pav. 20 Drukšių pilėkalnis nuo pietų pusės.

rai tą įvedimą panaikino. Taipogi buvo padaryta ir su pamokslais: lietuviškąją evangeliją Drukšiuose perstota skaityti kunigo Žirgulevičiaus apie 1886 m.

2) Apie Drukšių ežerą, su seneliais besikalbėdamas, patyriau, jogei žvejai nuo senovės to ežero gelmes vadinę lietuviškais vardais; jaunoji-gi karta, sugudėjus, tų ežero gelmių lietuviškųjų vardų nebežino, vadina kitoniškais, tiktai gudiškais. Tie vardai: Gimbė, Milaška, Lišienė, Vrotnia, Meškinė, Užuol, Meliok, Ciurelinė, dvi Melki, Piskinė (dvi gelmi), Džiaugiškė, Čiulkinė, Sieninė, Gnila, Podburninė, Samania, Raudanka, Ganitvarka, Lipoviec, Milem, Stubur (palei Juo-

dinės kaimą), Liktarna, Beržinė, Pušeninė, Visaginka, Žilvičynė, Kieckiškė, Pupinė, Valakla, Viršbobruša, Tekinė, Jelcy, Malokinė, Gelavce arba Stubur, Zezula. [1])

Arti Drukšių yra garsus kalnas, dar ligšiol retkarčiais vadinamas Broliakalniu. Jaunoji karta jau tikt bevadina „братняя гора". Dvarponis Kareivo Januarius savo dvarą „Meištaučius" [2]) jau vadina: „Vysoki dvor." Žinoma, kad ir kitur Lietuvoje yra nemažai visokių „Nowy", „Stary„, „Žolty dvorų", ne lietuviškai vadinamų. Ten pat netoli gulintis palivarkas „Galai" jau vadinama šiandieną „Koncy" i t. t.

Ant vakarų ežero krašto yra du įdėmiu kalnu tarp Klikalnyčios kaimo ir Ščytnikų dvaro. Dar užsilaikė jų lietuviški vardai: gudai ir lenkai vadina juos: „Malaja Verkakalne" ir „Bolšaja Verkakalne" (Verksmo kalnai.) Mažasis kraštuose

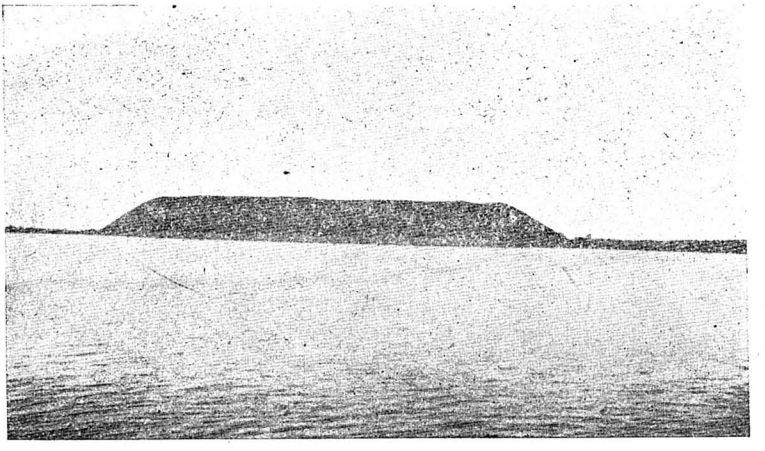

Pav. 21. Drukšių pilekalnis nuo saulėtekio.

ariamas: didysis Verksmo kalnas, turįs apie 13 sieksnių aukštumo, yra supyltas tarp ežero ir jo aplinkinių purvynų, slėnių, pelkių. Lytingi metai neleido man jų ištyrinėti.

Per 3/4 varsto nuo Drukšių į vakarus yra sala su pile „Замокъ," „zamkowa wyspa" vadinama. Žemė ant šios salos, į du valaku didumo, yra aplinkui visiems gyventojams žinoma savo didžiu riebumu, derlingumu, kad ji niekados nereikalaujanti nutręšimo, kad dar-gi tręšimas javams kenkiąs. Ir tos pilies paeiliumi keli lytingi metai neleido man ligšiol ištyrti. Vilniūje gyvenąs prelatas Kurčevskis sakęs 1903 m. buvusiam Drukšių klebonui K. Kaziuliui, kad jis Vilniuje, katedros archyve, radęs svarbius raštus, jog ant tos salos

[1]) Tokių lietuviškų, jau nykstančių, vardų sižinojau apie 300 su viršum. [2]) Miš-tovcy—ant Drukšių ežero šeurinio krašto.

buta senovej vienuolyno; žinias apie tą salą kun. Kurčevskis tebeturįs.

3) Drukšių ežeras, šiandieną dar užimąs 4000 dešimtinų pločio, žiloje senovėje buvo daug didesnis: apie tai liudija aplinkinės pelkės, daug vietos aplink ežerą užimančios, purvynai, tyreliai ir raistai, kuriuose ir dabar pavasariais kartais per ilgą laiką tvakso vanduo. Čionai ketinu pridurti kelis žodžius apie šito ežero pakraščius. Nors juos šiandieną perpiauna didžiuliai grioviai, nutraukiantiejie vandenius iš visų pusių, vis gi vietomis negalima išbristi, kiaurai marma, klimpsta. Vieškelis, kuris šiandieną eina nuo Grutunų kaimo (nuo Vidžių) į Drukšius, arti pat Drukšių ežero rytų krašto (bus 250 sieksnių), kitados ne buvo tiesus, kaip dabar, bet buvo lanko pavidale, nustumtas nuo dabartinio vieškelio į 250 sieksnių į pietų-rytus. Ligšiol tas kelio vingis per raistą arba pelkes yra labai žymus, nors nieks nebeatmena, kada juomi bevažiuota; įpatingai yra žymi viena vieta pačiame sulinkimo vidurkyje. Dabartinio vieškelio seniaus nebuta. Senuoju keliu per pelkes, buk, buvę važiuojama su dideliu vargu, nes buvęs visas nuklotas rąstais, žabais, kiek nupiltas, ir važiuojant, buk, bent kiek linkdavęs. Perėjimas galimas buvęs visados tik nedideliais buriais žmonių ar tai vežimų. Visų aplinkinių gyventojų atmintyje palaikyta pasaka, buk gilioje senovėje eita tuo keliu kariumenės, bet kokios, kur, iškur ir kada—to niekas ne mini. Tiktai eidama ties pat kelio sukumpimu karumenė kiaurai prasmegus, nebepalikus nei pėdsakos savo žuvimo. Šiandieną dažniausiai ant tos vietos tvakso vanduo,—vieta neprieinama. [1])

4) Seniai, labai seniai gyvenęs Drukšių miestelyje didžturtis ponas, kuris, dėl nežinomųjų priežaščių, buvęs priverstas pergabenti dideli skarbą—čielą pinigų skrynią kitan dvaran. Ar tai jis buvo iškur atsiųstas, ar savasis—nežinia, tiktai buvęs didelis skarbas. To pernešimo darbą ponas pavedęs savo keturiems ištikimiems pavaldiniams. Kada šie, turtą paėmę, buvę jau kelionėje, apie tą pinigų skrynią gavęs žinoti tulas plėšikų vyresnysis: tas tuojaus pasiuntęs savuosius, pinigų nešėjus pavytų ir atimtų. Keturi-gi pono tarnai, tolokai nuo miestelio paėję, buvę beeiną per lazdynus, nes per krumus vedęs kelias; žvilkterėję užpakalin, išvydę juos besivejančius, todėlei, permanę jų biaurų užmanymą, kuogreičiausiai pasisukę į lazdyną ir, kaip galėdami, paslėpę aukso pinigų skrynią. Plėšikų, klausiančių apie vežamus pinigus, užpultiejie tarnai, žinoma, išsigynę, kad jie apie kokius pinigus net ne

[1]) Ant žemlapio pažymėta senasis kelias palei Drukšių ežerą..... taškeliais, su vietos prasmegimo ženklu.

girdėję. Plėšikai jiems įtikėję ir kiek padejavę dėl suvedžiojimo, nusispjovę ir pagrįžę atgal. Paskui, kiek lukterėję, kada nebebuvo pavojaus, pono tarnai nuėję į lazdyną pasimtų skarbą, ale labai nustebę, niekaip jo negalėdami rasti, nors visi padėjimo vietą gerai atminę. Nuliudę ir nusiminę tuom nepasisekimu, baimės perimti, grįžę prie savo pono. Ponui apsakę viską, kaip su jais ir skarbu atsitikę, bet ponas suvisu nenorėjęs tikėti į jų išsiteisinimą. Apskaltintus baisiai plakęs rykštėmis, lig užplakęs negyvai. Daug laiko praslinkus po šio atsitikimo, sužinota, jog vienas pono pavaldinys, daug kartų pareidamas iš kažinkur namon, vis kažinką parsinešąs ir tai slapta. Tarnai apie tai pranešę ponui, ir pats ponas toliaus tą patį pastebėjęs. Kad vieną kartą ponas užklausęs, ką šis nešąs, atsakęs—antį. Sekta ir dabota jį toliaus. Visi pastebėję, kad anas žmogus greitai labai praturtėjęs, nešiodamas pinigus kepurėje iš to paties lazdynų krumo, kuriame keturi pono tarnai buvo praradę pavestuosius dėl pargabenimo pinigus. Nuveita pono su tarnais į tą vietą ir atrasta skarbus. Ponas labai nuliudęs ir susigraužęs, jog keturius tarnus nekaltai nužudęs rykštėmis. Kiek pamįslijęs sušukęs: „iš tų pinigų testosis bažnyčia“! Paaukota juos Drukšių bažnyčiai pastatyti [1]) Bažnyčia stojusi iš tų pinigų, kurie buvę nekaltojo kraujo praliejimo priežastimi. Apie ką žmonių aplinkinių ir šiandieną sakoma: „Drukšių bažnyčia sulig langais kraujuose“.

Iškasenų Lapušiškės kapuose aprašymas.

Pav. 6. pusl. 317.

Fig. 1: diržo žalvarinis apuošalas; kvadratinių kraštų ilgis 0,02 metro, storis 0,0015 m.
Fig. 2: toks jau papuošalas; kraštų ilgis 0,016 m.
Fig. 3. 4 ir 5: diržo apuošalas rombo formoje; kraštų ilgis 0,026—0,027 m., storis su oda 0,005 m.
Fig. 6: kankalėlis (žvagulis) elypsos formoje; aukštis be ąsos 0,037 m.
Fig. 7: kankalėlis tokios pat formos; aukštis be ąsos 0,034 m.
Fig. 8: kankalėlis mažesnis; aukštis be ąsos 0,024 m.
Fig. 9: varpelis; sienų aukštis 0,035 m., jų storis 0,0015 — 0,002 m., angos diametras 0,029 m.

---

[1]) Rubricelėje („Directorium“) apie Drukšių s. Petro ir Pauliaus bažnyčią pasakyta, kad ji buvus iš medžio pastatyta did. Liet. kunigaikščio, lenkų karaliaus Sigismanto 1514 m., o 1825 m. kun. Rudaminos atnaujinta. M. Balinskis veikale „Starož. Polska“ (1846 t. III. p. 288) apie Drukšių bažnyčios įsteigimą rašo: „Zygmunt I dał r. 1514 fundusz na tutejszy kościoł parafialny, który już przed nim istniał. Dzisiejszy wybudowany z drzewa r. 1725“. Žingeidu butų susekus, kokiu budu šita legenda atsiradus.

Pav. 13, pusl. 322

Fig. 1 ir 6: geležinis brizgilas (žąslas), diametre 0,077 m.
Fig. 2: geležinė balno kilpa, aukštis nuo viršaus iki apačiai 0,148 m.
Fig. 3: gel. balno kilpa, aukštis 0,168 m.
Fig. 4: akmeninio kirvelio ašmenis 0,055 m. plačios.
Fig. 5: gel. ješmas, 0,390 m. ilgas; ašmenų ilgis 0,285 m., plotis 0,036 m., tulės (įkaišos) angos diametras 0,010 m.
Fig. 7: gel. kirvelis 0,140 m. ilgas.
Fig. 9: gel. kirvelis 0,160 m ilgas.
Fig. 8: gel. kirvelis su ausimis, 0,200 m ilgas, rastas susiedijoje su Lajušiškės vianasėdija, Magunų lauke.

Gaidėje 1908 m.

KLAIDŲ ATITAISYMAS:

Pusl.	4,	eilutė	5	nuo apačios: Lapušiškės *kaimo* turi būti: *viensėdijos*.
„	6,	„	4	„ „ : paėjus į pietų-žiemius turi būti: *į vakarų žiemius*.
„	9,	„	10	nuo viršaus: ir 0,90 baltosios smilties turi būti: *ir 0,09* baltosios smilties.
„	13,	„	12	„ „ : brizgilą (*žaislą*) turi būti brizgilą (*žąslą*).
„	17,	„	7	nuo apačios, po žodžių: Ta vieta, rodos, buvo vienas didis kapas, pridėti: Ėene yra tai Čeberakų pilies įgulos kapas, kur kareivius, ją gynusius ir čion mirusius, laidota. Rodos, man jau vieną kartą pasisekė tokį aplamą kapą rasti arti Imbarės pilekalnio, kurį aš 1901 m. aprašiau brošuroje: „Археологическія замѣтки по Тельшевскому уѣзду". (Ковна 1901).

KAINA 30 KAP.